

КОРОТКИЙ ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК ДИСЦИПЛІНИ

Альвеолярний приголосний звук – передньоязиковий приголосний, при вимові якого передня частина язика наближається або торкається альвеол (горбочків біля коренів верхніх зубів, напр. полтавський [л]).

Аналогічний словник – тезаурус, у якому лексика подана за тематичним принципом; виділено лексико-семантичні групи, які розміщені в алфавітному порядку тематичних доміант (слів-центрів).

Анкета – питальник, за допомогою якого виявляють і записують діалектні відмінності національної мови.

Анкетний метод збирання діалектного матеріалу. Спеціальну анкету-питальник розсилають у різні населені пункти, щоб одержати відповіді на певні мовні питання.

Ареал – територія поширення певного діалектного явища.

Ареалогія – те саме, що **Ареальна лінгвістика**.

Ареальна лінгвістика – розділ мовознавства, який за допомогою лінгвогеографічних методів досліджує мовні явища.

Атлас діалектологічний – зібрання діалектологічних карт певної території, які показують територіальне поширення мовних явищ.

Атомарна карта – лінгвістична карта, на якій скартографовано одне (рідше – декілька) мовних явищ.

Афереза – уникнення збігу двох однакових голосних звуків у слові або в сполученнях службових слів із повнозначними (*довгообразий* замість *довгообразий*).

Бланківка (карта-бланківка) – спрощена географічна карта, на якій позначено ландшафтні особливості й адміністративні кордони; її використовують для проєкції діалектних явищ.

Вокалізм – система голосних звуків певної мови, їх властивості й відношення.

Вузькорегіоналізм – слово, відоме тільки на невеликій території поширення національної мови.

Геолінгвіст – діалектолог, який створює лінгвістичні карти.

Гіперізм (перебільшена правильність) – діалектне явище непослідовного, безсистемного заміщення звуків чи форм з метою уникнення ненормативних, діалектних і відтворення правильних, літературних форм, які, проте, виявляються «правильними» лише в уяві мовців, а насправді є помилковими (*от 'уг* замість *утюг*, *вівес* замість *овес*).

Гобір, або діалект – це групи однотипних говірок, що споріднені між собою специфічними мовними ознаками, якими відчутно відрізняються

від інших говорів; давніше термін **говір** уживали у значенні ‘група говірок’.

Говірка – найдрібніша діалектна одиниця, що охоплює звичайно мовлення жителів одного або кількох цілком однотипних з мовного погляду населених пунктів (переважно сільських).

Група говірок – це мовлення жителів декількох (часто багатьох) населених пунктів, що мають багато спільних мовних рис, якими відрізняються від інших говіркових об’єднань. На лінгвістичній карті становить мінімальну ареальну одиницю мови.

Дифтонг – голосний двозвук, що вимовляється в один прийом і становить один склад. У дифтонгу висхідному складотворчий другий голосний; у дифтонгу спадному складотворчим виступає перший голосний.

Дифузія – те саме, що **Інтерференція**.

Діалект – 1) те саме, що **Говір**; 2) різновид загальнонародної мови, за допомогою якого спілкуються члени роду, частина племені, народності чи нації.

Діалектизм – слово, яке вживають на певній території поширення національної мови і має певні відмінності (фонетичні, морфологічні, словотвірні, лексичні та ін.) супроти літературної мови.

Діалектна ріса – те саме, що **Діалектне явище**.

Діалектне явище – це такий елемент мовної системи, який у різних говірках, діалектах чи наріччях цієї ж мови має певну кількість відповідників.

Діалектний – такий, що властивий діалектам, належить до діалектів (діалектна вимова, діалектна лексика).

Діалектний контінуум – територія поширення діалектної системи. Розрізняють зони: центральну (материнську) з найяскравіше вираженими особливостями; маргінальну (латеральну) – віддалену від центру з менш вираженими особливостями; перехідну (інтерферентну) – де взаємодіють дві або більше мовні системи; діаспорну – відірвану від материнської території та розміщену в оточенні інших мовних систем.

Діалектогенез – розділ діалектології, який вивчає походження діалекту.

Діалектографія – це початковий процес наукового вивчення діалектів на сучасному часовому зрізі (нагромадження фактів, їх опис і класифікація) без подання їх генези та еволюції. Діалектографія – це сума знань про будову говірок на різних мовних рівнях (фонетичному, граматичному, лексичному та ін.).

Діалектологічний – такий, що стосується діалектології (діалектологічний аналіз, діалектологічний атлас).

Діалектологія – 1) лінгвістична дисципліна, яка вивчає місцеві різновиди національної мови, що поширені на певній території; 2) це

наукове вивчення народних діалектів, установлення їхньої генези та еволюції.

Діахронна діалектологія – те саме, що **Історична діалектологія**.

Експедиційний метод збирання діалектного матеріалу – це такий метод, при якому спеціально підготовлена група людей виїжджає у наперед визначені населені пункти для записування особливостей говірок.

Експлоратор – особа, спеціально підготовлена для проведення експедиції та збирання діалектних або фольклорних матеріалів.

Етнографізм – слово, що називає реалію, звичай чи обряд або особливості рельєфу, які характерні для певної території і відсутні в інших регіонах.

Етнолінгвістика – напрям мовознавства, що вивчає мову в її відношеннях із культурою, взаємодію мовних й етнокультурних і етнопсихологічних факторів.

Зведена карта – те саме, що **Синтетична карта**.

Ідіолект – сукупність формальних і стилістичних особливостей, які властиві мовленню окремого індивідуума.

Ізогласа – умовна лінія, яка окреслює територію поширення певного мовного явища на лінгвістичній карті. Розрізняють: ізогону – виділяє фонетичне явище; ізоморфну – морфологічне, ізосинтаксу – синтаксичне, ізолексу – лексичне, ізосему – семантичне явище.

Інтердіалект – одна з форм національної мови як надтериторіальний міждіалектний засіб спілкування, у якому використані мовні особливості різних говорів. Інтердіалект іноді виконує роль літературної мови.

Інтерференція мовна – взаємодія мовних систем в умовах дво- або багатомовності, що виникає як наслідок їх контактування і виявляється у відхиленнях від норми. Так виникають інтерферентні зони, у яких мовні явища одного говору накладаються на мовні явища іншого.

Інформатор (респондент) – носій діалектної системи, від якого за спеціальною програмою записують діалектний матеріал.

Історична діалектологія – вивчає мовні явища в їх послідовному розвитку протягом певного історичного періоду.

Карта діалектологічна – спрощена географічна карта, на якій скартографовано діалектні явища, тобто зображено територіальне поширення певних мовних рис.

Картографічний знак – це геометрична фігура (коло, трикутник, квадрат тощо), зафарбована різним кольором або заштрихована, за допомогою якої на спеціальну діалектологічну карту проєктують певне діалектне явище.

Койне – різновид мови, яку використовують для спілкування носії різних діалектів або мов.

Консонантизм – система приголосних звуків певної мови, їх властивості та відношення.

Контамінація – схрещення (об'єднання) двох синонімічних чи близьких за звучанням слів або власне українського і запозиченого (*рушинитенце = рушник + полотене*).

Легенда – пояснення картографічних знаків на лінгвогеографічній карті.

Лексичний діалектизм – це говіркове слово, вживане на обмеженій території, яке використовують для найменування певної реалії чи поняття та яке утворене за допомогою регулярних моделей від інших коренів, ніж у літературній мові; сюди ж відносять й іншомовні запозичення.

Лінгвістична географія (лінгвогеографія) – галузь мовознавства, що за допомогою картографічних знаків, нанесених на спеціальну карту, визначає територіальне поширення діалектних назв реалій чи різних понять, подає класифікацію місцевих говорів та взаємовідносини різних рівнів.

Літературна мова – унормована, кодифікована форма загальнонародної мови, що обслуговує всі сфери діяльності (державні, культурні, освітні тощо).

Метатеза – переставлення звуків або складів у межах одного слова (*вогорити* замість *говорити*).

Монофтонг – простий голосний звук, на відміну від складних голосних звуків – дифтонгів, трифтонгів.

Наріччя – найширше діалектне угруповання певної мови, що складається з однотипних діалектів, які мають цілий ряд спільних мовних рис.

Народна етимологія – помилкове пояснення походження слова та його значення на основі подібності звучання незвичної лексики (запозиченої) із відомим словом рідної мови.

Непротиставне діалектне явище – це така риса якоїсь групи діалектів чи говірок, яка в інших говорах цієї ж мови не має еквівалентів чи функціонально рівнозначних відповідників.

Нерегулярна модель словотвору – така словотвірна модель, що не стає зразком для творення інших слів за допомогою цих самих словотворчих засобів (*баба* → *бабера*).

Неспіввідносне діалектне явище – те саме, що **Непротиставне діалектне явище**.

Нульовий діалектизм – елемент системи літературної мови, який відсутній у системі досліджуваної говірки.

Оказіоналізм – те саме, що **Оказіональний новотвір**.

Оказіона́льний новотві́р – слово, утворене за непродуктивною моделлю «на випадок» і вживане тільки в певній ситуації та в певному контексті (*потріб, непотріб*).

Описо́ва діалектоло́гія вивчає місцеві говори лише на одному історичному етапі в розвитку мови.

Па́смо ізогло́с – умовні лінії (ізголоси), які дуже близько проходять одна від одної (або збігаються чи накладаються) на лінгвістичній карті та свідчать про межу певної мовної системи.

Пита́льнийк – те саме, що **Анкета**.

Польови́й ме́тод збира́ння діале́ктного мате́ріалу – те саме, що **Експе-диці́йний ме́тод збира́ння діале́ктного мате́ріалу**.

Приса́вний зву́к – те саме, що **Протети́чний зву́к**.

Прові́нціалі́зм – незначні відхилення від літературної норми в мовленні жителів міста (напр. наголошення в галицьких містах: *бу'ло, но'шу, ка'жу* тощо).

Програ́ма – те саме, що **Анке́та, Пита́льнийк**.

Проте́тичний зву́к – голосний чи приголосний, що приєднується до початку слова.

Проти́ставні діале́ктні яви́ща мають функціонально рівнозначні відповідники в інших говорах цієї ж мови (напр. орудний відмінок однини: *рукойу, рукой, рукоу, руком, руко*).

Професіоналі́зм – слово або вислів, що властиві мовленню певної професійної групи людей.

Регуля́рна моде́ль словотво́ру – певний структурний зразок, який використовують при утворенні інших слів.

Респонде́нт – те саме, що **Інформа́тор**.

Регіоналі́зм – слово, вживане на невеликій території поширення національної мови.

Семанті́чний діале́кті́зм – це говіркове слово, що звучить так само, як і літературне, найчастіше одного з ним походження, але з різною семантикою (літ. *лихий* – ‘поганий, злий’, діал. *лихий* – ‘дірвий’).

Синте́тична ка́рта (Зве́дена ка́рта) – лінгвістична карта, на якій нанесені пасма ізоглос.

Синхро́нна діалектоло́гія – те саме, що **Описова діалектологія**.

Складанка – дібрані з певної говірки найхарактерніші слова, з яких побудоване ціле речення (висловлювання) як насмішкувата характеристика особливостей мовлення жителів якогось населеного пункту (*Муї кут пубив макутру і л'ух спати*).

Словни́к діале́ктний – лінгвістичний словник, у якому, як правило, подано словотвірні, лексичні чи семантичні діалектизми.

Словотвірний діалектизм – говіркове слово, яке відрізняється від літературного словотворчими афіксами при спільності твірної основи (напр., *припен'ки* 'опеньки').

Співвідносні діалектні явища – те саме, що **Протиставні діалектні явища**.

Статична діалектологія – те саме, що **Описова діалектологія**.

Територіальні діалекти – відмінності в мовленні людей, котрі проживають на певній території, від мовлення жителів іншої місцевості та від літературної мови.

Транскрипція діалектологічна – спосіб записування говіркового мовлення за допомогою спеціально розробленої системи знаків, в основу якої покладений національний алфавіт.

Ясенний приголосний звук – те саме, що **Альвеолярний приголосний звук**.